LJETOPIS

UGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI

ZA GODINU 1894.

DEVETI SVEZAK.

U ZAGREBU 1894.

KNJIŽARA JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE (DIONIČKE TISKARE).

Dionička tiskara u Zagrebu.

Dr. IVAN BROZ.

Napisao dr. A. Musić.

Ivan Krst. Broz rodio se dne 21. siječnja 1852. u Klancu u hrvatskom Zagorju od oca Ivana i matere Kristine rodjene Ivekovićeve. Otac mu je bio bravar. On nije dočekao smrti svoga sina, dok je materi bilo sudjeno da nadživi svoga ljubimca. Osim našega Ivana odgojili su roditelji još četiri sina, od kojih su trojica obrtnici, a jedan (Kvirin) učitelj u Goli. Tri razreda osnovne škole svršio je Ivan u Klancu, a četvrti u Varaždinu. Pokazavši se sposoban za više nauke, podje u gimnaziju. Franciskani karlovački dali su mu oskrbu, te je u gimnaziji karlovačkoj svršio prvi i drugi razred gg. 1864/5—1865/6. U trećem i četvrtom razredu našao je oskrbu u nadbiskupskoj orfanotrofiji požeškoj, a u petom i šestom u nadbiskupskoj orfanotrofiji zagrebačkoj. Svršivši šesti razred prijedje u nadbiskupski licej, gdje je svršio sedmi i osmi razred, a onda u gimnaziji zagrebačkoj položio ispit zrelosti g. 1872. Kao sve razrede gimnazijske, tako je i ispit zrelosti svršio s odlikom. Budući da su njegovi poglavari sjemenišni u njega opazili osobitu darovitost, bude poslan u Innsbruck, da na tamošnjem sveučilištu sluša bogoslovlje. Tu je probavio dvije godine zanimajući se ponajviše povješću i istočnim jezicima. Kad se ono g. 1874. otvorilo sveučilište u Zagrebu, istupi iz sjemeništa nadajući se, da će u Zagrebu naći sredstava, da se posveti učiteljskomu zvanju, za koje je imao više volje nego za svećeničko. Vrativši se u Zagreb bude za g. 1874/5. postavljen namjesnim učiteljem u realci zagrebačkoj. Nada-

jući se stipendiji upiše se početkom školske godine 1875/6. kao redovit slušalac u sveučilište, ali budući da mu se nada izjalovila, ostao je još i te godine u realci i prestao polaziti predavanja u sveučilištu. Istom za g. 1876/7. dopitala mu je visoka kr. zemaljska vlada stipendiju, te se mogao kao redovit slušalac upisati u sveučilište, ali je za vrijeme čitavoga trogodišta sveučilišnoga ostao pomoćni učitelj u realci. U sveučilištu je slušao predavanja iz hrvatskoga jezika, historije i geografije, a u realci je poučavao u hrvatskom i njemačkom jeziku. Svršivši g. 1878/9 nauke sveučilišne prijavi se za ispit iz hrvatskoga jezika za čitavu gimnaziju, a iz historije i geografije za nižu gimnaziju. God. 1879/80. izradjivao je ispitne radnje. S osobitom je brigom nastojao oko hrvatske radnje, koja se ticala Kurelčevih Jački, pa je i stekla potpuno priznanje gosp. profesora A. Pavića. Za godinu 1880/1. bude postavljen namjesnim učiteljem u realci osječkoj. Iz Osijeka je u svibnju g. 1881. došao u Zagreb na ispit, koji je i položio. U ferijama iste godine bude imenovan pravim učiteljem u realci osječkoj, a na to se u Zagrebu vjenča s gospodjicom Krescencijom Žyborskom, kćerju kr. katastralnoga nadzornika g. Vilima Žyborskoga, s kojom je do svoje smrti živio u najsretnijem braku. Iz toga se braka rodilo dvoje djece, koje oboje živi: Zlata (g. 1882. u Osijeku) i Branko (g. 1884. u Požezi). Razumljivo je, da je kao čovjek, koji hoće da radi na znanstvenom polju, želio, da službuje u Zagrebu, kamo ga je vabilo i to, što su roditelji njegove supruge živjeli u Zagrebu. G. 1883. bude doduše premješten iz Osijeka, gdje je službovao tri godine, ali ne u Zagreb, nego u Požegu. Istom godinu dana iza toga g. 1884. ispuni mu se vruća želja te dodje u gimnaziju zagrebačku za profesora hrvatskoga jezika.

S dolaskom u Zagreb počinje se nova perioda u životu Brozovu, perioda intenzivnijega, samostalnijega i svestranijega rada. Cijeneći književne zasluge njegove i videći, da bi njegov savjet bio od koristi Matici hrvatskoj, izabere ga glavna skupština Matice hrvatske g. 1885. u odbor Matičin, a odbor mu odmah povjeri redakciju Matičina zbornika narodnih pjesama. U Zagrebu izvede Broz i svoj davnašnji naum: on položi stroge ispite iz hrvatskoga jezika kao glavnoga, a hrvatske historije kao sporednoga predmeta, te bude o Božiću g 1888. promoviran za doktora filozofije. Doktorska mu je disertacija radila o imperativu u hrvatskom jeziku. Kako je stručne nauke svoje svršio u Zagrebu, živo je želio, da bi ih bar jedan semestar slušao u Beču, a još je življe želio, da bi neko vrijeme boravio u Dubrovniku, a onda proputovao Hercegovinu i Crnu goru, da bi na svoje uši čuo, kako se onuda govori i pjeva, što bi mu bilo od velike koristi kod uredjivanja narodnih pjesama Matičinih. Visoka je kr. zemaljska vlada došla u susret i tima željama Brozovima te mu je za g. 1889/90. podijelila dopust i potporu. I tako je zimski semestar te godine proveo u Beču slušajući predavanja profesora Jagića i radeći u seminaru za slavensku filologiju. A na proljeće g. 1890. zaputio je u Dalmaciju, poimence u Dubrovnik, gdje je ostao par mjeseci, a odande u južnu Crnu goru i u južnu Hercegovinu. Na putu se imao boriti s kojekakvim neprilikama, ali ih je sretno nadvladao sve i vratio se kući — s Palmotićevom Atalantom i punom torbom jezičnih bilježaka.

Kad je zimi g. 1892. izišao njegov Hrvatski pravopis, zamolili su ga učitelji i učiteljice osnovnih škola zagrebačkih, da bi im u nizu predavanja razložio načela novoga pravopisa. On se toj molbi drage volje odazvao, a učitelji su i učiteljice predavanje njegovo pratili s ve-

likim zanimanjem i priznali, da im je donijelo veliku korist.

G. 1892. pokazala je i Jugoslavenska akademija, da cijeni njegov znanstveni rad, te ga je izabrala svojim članom dopisnikom.

U Broza je bio jak duh i snažna volja, ali slabo tijelo. A neprestani rad slabio ga je još većma. Posljednjih se godina često tužio na želudac. Ali kad bi god obolio, nekoliko dana počinka povratilo bi mu opet zdravlje. Tako je obolio i koncem studenoga 1893. Ali ovaj se put nikako nije mogao oporaviti. Liječnici su konstatirali čirove u želucu i anemiju. Neko se vrijeme činilo, da će preboljeti, ali onda je bolest s tim žešće navalila. Učinilo se sve, što je mogla učiniti liječnička vještina prvih liječnika zagrebačkih; dobra supruga njegova njegovala ga je uz požrtvovnu pomoć svoga roda brižno, da se brižnija njega ne može ni zamisliti. Ali sve to nije mu moglo spasti dragoga života. On je sâm trpio strpljivo i gotovo do posljednjega časa nadao se, da će ozdraviti. Preminuo je blago i mirno na sam Božić u $3^1/_2$ sata po podne.

Koliko se Broz cijenio, pokazao je sjajni sprovod, koji se obavio dne 27. prosinca po podne. Posljednju mu je počast iskazala visoka kr. zemaljska vlada, svi znanstveni, književni i učevni zavodi zagrebački i mnoštvo prijatelja i štovalaca njegovih. Kad se krasnim vijencima iskićeni lijes spustio u grob, rekao je pobratim pokojnikov, g. ravnatelj H. Badalić ganutljivo slovo, u kojem se u ime učitelja i književnika hrvatskih oprostio s nezaboravnim drugom. S teškim su srcem svi nazočni ostavili groblje, gdje je uz toliko odličnih pisaca hrvatskih netom legao u prerani grob i Ivan Broz, koji medju njima doista nije bio posljednji, kao što se vidi iz književnoga rada njegova.

Literarno je Broz počeo raditi još kao gimnazijski djak. Tako je kao šestoškolac na hrvatski preveo Batrahomiomahiju za list, koji su izdavali pitomci zagrebačke orfanotrofije. Kao pisac istakao se prvi put svojim prijevodom pripovijesti „Pjesnik i svijet“ od J. I. Kraszewskoga, koji je izdala Hrvatska Matica g. 1877. I poslije je najradije prevodio s poljskoga. Poljski mu je narod od svih slavenskih naroda bio najsimpatičniji; poljski je jezik i književnost najbolje poznavao.

U Vijencu od g. 1879. str. 520. (br. 33.) do str. 585. (br. 37.) nalazimo prijevod pripovijesti „Bojni povjerenik“, poljski napisao Jan Lam. Osim toga napisao je u Vijencu te iste godine dvije crtice. Jednoj je natpis „Hrvati u Berlinu 16. listopada 1757“ str. 368. (br. 23.). U njoj priopćuje iz knjige Don Ivana Zaničića o prve tri godine sedmogodišnjega rata (Pešta 1762.), kako su Hrvati u sedmogodišnjem ratu 16. listopada 1757. pod generalom Haddickom provalili u Berlin. U drugoj crtici str. 607. (br. 38.) pod natpisom „Prva Kurelčeva knjiga“ dokazuje, da se prva Kurelčeva knjiga čuva u rukopisu u Gajevoj knjižnici. Natpis joj je: Pripovijesti iz svetoga pisma staroga i novoga zakona. Napisao L. Bande . . . a na slovinski jezik prenio iz francuskoga Fr. Kurelac, Ličanin iz Bruvna. Za djecu i za škole. — Ovu je knjigu Kurelac pisao, ako ne prije, svakako g. 1848., a dovršio početkom 1849. Iz nje Broz priopćuje predgovor, u kojem Kurelac nastoji ljude da uputi, da ih ne bude stid za neizobraženost njihova jezika.

U Vijencu od g. 1880. ima Brozov prijevod pripovijesti „Žena iz snijega“, poljski napisao Jan Lam, str. 428. (br. 27.) do str. 461. (br. 29.). a osim toga crtica „K stogodišnjici Bartolomeja Kopitara“ str. 560. (br. 35.), u kojoj uz kratak životopis Kopitarov ističe odnošaj njegov prema ilirskomu pokretu i prema nastojanju Kristijanovićevu, koji mu je bio prijatelj.

Za vrijeme svoga boravka u Osijeku Broz se slabo javlja u literaturi, bez sumnje s toga, što je bio zabavljen oko ispita. Ali je opet dospio za Vijenac od g. 1883. napisati članak „Gdje su naši stari štampali svoje knjige (1483—1800.), bibliografijski pabirci“ str. 61. (br. 4.) i prevesti pripovijest „Uljana“ od J. I. Kraszewskoga str. 433. (br. 27.) do str. 628 (br. 39.)

Iz Požege se javlja u Vijencu od g. 1884. prijevodom pripovijesti „Uzalud“ od H. Sienkiewicza str. 4. (br. 1.) do str. 281. (br. 18.) Osim toga kupio je u Požezi gradju za svoju raspravu o imperativu. Došavši u Zagreb napisao je u Vijencu od iste godine str. 830. (br. 52.) k Andriollijevoj slici članak „Koledjani“, u kojem opisuje i objašnjuje slavenski običaj, po kojem o Božiću polaze Koledjani od kuće do kuće pjevajući pjesme od kolede.

U Zagrebu je Brozu puklo novo polje rada u školi i izvan škole. Kao profesor hrv. jezika u prvoj gimnaziji hrvatskoj podvostručio je svoj trud oko jezika i literature hrvatske u školi. A koliko je radio izvan škole, vidi se najbolje otuda, što nije prošla nijedna godina, da ne bi štampao koje knjige ili štogod napisao ili preveo za Vijenac ili koji drugi časopis.

G. 1885. štampana je u 76. knjizi Rada Jugoslavenske akademije njegova doktorska disertacija o imperativu pod natpisom: „Prilozi za sintaksu jezika hrvatskoga. I. Imperativ.“ Iz ovoga se natpisa vidi, da su po njegovoj osnovi imali slijediti drugi prilozi, ali nije dospio izraditi nijednoga više. U svojoj radnji prati Broz historiju hrvatskoga imperativa od najstarijih vremena do dana današnjega uz veliko (gotovo preveliko) obilje primjera. Jamačno nije historija imperativa ni u jednom jeziku slavenskom obradjena tako temeljito, kao ovdje u hrvatskom. A rijetke su u opće doktorske disertacije, koje bi u znanstvenoj literaturi zapremale tako lijepo mjesto, kao ova. Brozova

rasprava zaprema 69 strana, a dijeli se na 9 paragrafa, koji rade: 1. o obliku imperativa, 2. o imperativu-optativu, 3. o imperativu u rečenici sa „da“, 4. o imperativu imperfektivnih i perfektivnih glagola, 5. o imperativu u pogodbenoj rečenici, 6. o imperativu u koncesivnoj rečenici, 7. o historičkom imperativu, 8. o dodacima imperativu.

Iste je godine u Vijencu str. 331. (br. 24.) pod natpisom „Književna obznana“ oglasio knjigu C. Gröbera „Die Schlacht am Amselfelde, Wien 1885“. isporedjujući je s Pavićevim Narodnim pjesmama o boju na Kosovu i obazirući se na to, kako su isti posao obavili gdja. Mijatovićka (na engleskom jeziku) i fra. Grga Martić (u Vijencu od god. 1884.). Njegov sud o pomenutim djelima glasi ovako: „Djelo g. Gröbera, ako i pokazuje po koju pogrješku ili po koji nedostatak, ipak je mnogo bolje od onog gdje. Mijatovićke, koja se suviše udaljila od osnove g. Pavića, a bolje je — čemu da krijemo? — i od onog fra. Martića, koji se je suviše točno držao osnove g. Pavića. G. Gröber shvatio je, kako treba, svoj zadatak: *pjesnik* nije nipošto učinio svoju, ako je samo prepjevao stariju hrvatsku pjesmu na noviju i one popunjke g. Pavića zaodjenuo u versove“ (str. 335.).

G. 1886. preveo je u Vijencu pripovijest „Posljednji dani kneza vojvode“ od J. I. Kraszewskoga str. 55. (br. 4.) do str. 376. (br. 24.). Osim toga priopćio je u Hrvatskom učitelju od br. 17. do 21. svoje prve „Filologijske sitnice“. Na pisanje filologijskih sitnica potaklo je Broza bez sumnje Maretićevo „Filologičko iverje.“ To se najbolje vidi odatle, što se Broz u svojim prvim Filologijskim sitnicama obazire samo na Iverje „u kojem bi trebalo, po mom mišljenju, koješta ispraviti i u metodu i u resultatima“ (Hrv. uč. 1886. str. 168.). G. dr. T. Maretić sam priznaje u Vijencu od g. 1886. str. 819., „da

pisac „Filologijskih sitnica“ u dosta stvari ima pravo“, ali dakako i dodaje: „ako i s potpunim uvjerenjem moram u drugu ruku reći, da dosta zabada trn i u zdravu nogu“.

Iste je g. 1886. medju publikacijama Hrvatske Matice izašla prva sveska njegovih Crtica iz hrvatske književnosti, kojoj je sadržaj: Uvod u književnost. Godine 1888. slijedila je druga sveska: Prvo doba: Crkvena književnost. Zašto se riješio da piše samo *Crtice,* a zašto se nije prihvatio posla, da napiše povjest književnosti hrvatske, razlaže u pripomenku 1. svesci na str. III. „Tomu je poglaviti uzrok, što su u nas dosele istražene tek nekolike strane književnosti hrvatske, pa tako nema dovoljno već gotove naučne gradje, od koje bi se mogla sastaviti potpuna slika književnosti hrvatske, u kojoj bi bile sve njene historijske pojave sustavno poredjane. Pripravne su radnje za takovo djelo u nas žalibože vrlo neznatne .... Prema tomu mogao se obreći pisac „Matici hrvatskoj“, da će napisati za njenu čitalačku publiku samo *Crtice*, u kojima će iznijeti rezultate, koje su do sad naučna istraživanja privrijedila i koje je pisac sâm, baveći se oko historije književnosti hrvatske, pribilježio. Istina, ti se rezultati stežu samo na neke pojave, ali pisac se nada, da će moći odabrati u svojim *Crticama* upravo najznatnije pojave, po kojima će svako, koga zanima prošlost naše knjige, moći uhvatiti prilično razgovijetnu i istinitu sliku o njezinu životu u opće“. Na početku pripomenka 2. svesci kaže: „U ovoj svesci Crtica trebalo bi da su svrstani članci o svoj pisanoj književnosti hrvatskoj prvoga doba, to jest od najstarijih vremena pa sve do pod kraj XV. vijeka, ali kako je gradja pod perom narasla, morala se podijeliti u dvije vrste, pa su se u ovu svesku smjestili samo članci o crkvenoj književnosti“. Otuda se vidi, da su u 3. svesku imali doći članci o *svjetskoj* književnosti prvoga doba. Tu bi se dakle bilo

govorilo o starim ljetopisima, zakonima, statutima, listinama i poveljama. Ali Broz je vidio, da u njega ima premalo juristićkoga znanja, da bi ovaj predmet mogao obraditi onako, kako bi trebalo. S toga su njegove Crtice i zapele. U osobitoj se svesci, koliko ja znam, imalo govoriti o tradicionalnoj književnosti. Onda bi bila došla na red dubrovačka književnost itd.

Prva sveska opseže ova poglavlja: Književnost. Jezici. Jezici indoevropski. Jezici slovjenski. Hrvatski jezik. — O njoj je g. dr. T. Maretić napisao u opće povoljnu recensiju u Radu Jugoslavenske akademije knj. 89., str. 225 – 240. Na neke prigovore, koji mu se nijesu činili opravdani, Broz odgovara u pripomenku 2. svesci. Iz toga je odgovora za mišljenje Brozovo znatno ono, što na str. IV. kaže o imenu hrvatskom i srpskom:

„G. recensent prekorava me, što nijesam svojih Crtica nazvao Crtice iz hrvatske i *srpske* književnosti, i u opće što tvrdujem sa imenom srpskim. To mi se, da po duši kažem, na žao dalo. Prihvativši sasvim mišljenje Daničićevo (vidi u I. sv. str. 164—166), ja sam i time već pokazao, koliko cijenim ime srpsko, a da pored toga još svaki put kad spomenem *hrvatski* dodam: *ili srpski,* to niti je ko činio, niti može tražiti da se u napredak čini, a napose ne može se to činiti u ovakovoj knjizi kao ova što je. Ja nijesam nigda zatajao niti ću kad zatajati što je srpsko, a kamo da ono što je srpsko proturavam medju Hrvate pod hrvatskim imenom! Čime se god ponose Srbi, ponosim se i ja, jer sam Hrvat. Meni smeta ono *ili*, koje kao da me svak čas sjeća, da su Hrvati i Srbi dvoje a ne jedno. Što se mene tiče, ja ne ću ni od kojega spisatelja srpskog zahtijevati da piše: srpski *ili hrvatski*, ako priznaje, da je u opće srpsko što je hrvatsko, a upravo zato ne pišem ni ja do u najprečoj potrebi: hrvatski *ili srpski.*“ Osim toga nastoji pobiti tvrdnju recensentovu. da

je Dinko Zlatarić samo iz kurtoasije prema *hrvatskomu* velikašu Gjurgju Zrinjskome posvećujući mu svoj prijevod Sofoklove Elektre kazao: „Stavih se za tijem s jednakom požudom učinit *hrvatsku* Grkinju Elektru Sofoklovu", te tvrdi, da „dubrovački spisatelji i drugi spisatelji, pišući hrvatski, kadgod spominju za jezik, koji se govori u Dubrovniku, ako ga zovu imenom narodnim, oni ga zovu svagda samo hrvatski" (str. VII. pripomenka 2. svesci).

Druga sveska Crtica ima ova poglavlja: Prvi prosvjetitelji slavenski (Život sv. braće Ćirila i Metodija. Glagolica i ćirilica. Jezik na kojemu su pisala sveta braća. Književni rad svete braće). — Glagolska književnost crkvena (Glagolska služba božja. Koliko se radilo oko crkvene knjige glagolske). — Bogomilska književnost (Ko su bogomili i što su učili. Književnost bogomilska).

Brozove je Crtice publika veoma lijepo dočekala. Pa to su i zaslužile. Pisac je iz bogatoga materijala, što ga je naučno ispitivanje iznijelo na vidjelo, umio izabrati ono, što je najglavnije i za širu publiku najzanimljivije, pa prikazati u čednom, ali čistom popularnom ruhu. Često citira izvore doslovce. A što on sam piše, piše krasnim i biranim, a nada sve pravilnim jezikom. Kako je on imao običaj svaku rečenicu, prije nego bi je napisao, ogledati sa sviju strana, postaje mu govor kadšto hladan. U Crticama toj hladnoći nema gotovo ni traga. Pisane su toplo i, kao što u takovoj knjizi i treba, s ljubavlju ne samo za stvar, nego i za narod, kojemu piše historiju književnosti.

Budući da se izdanje Gundulićeva Osmana, što ga je bila priredila Ilirska Matica, bilo odavno rasprodalo, te se sve življe javljala želja za novim priručnim izdanjem, odluči Sveučilišna knjižara Fr. Župana iznova izdati Osmana u priručnom izdanju, a Broza zamoli, da joj priredi takovo izdanje. On se toj molbi odazvao i tako je g. 1887. izišao

*

„Osman Ivana Gundulića s pjevanjima 14. i 15. Ivana Mažuranića. Priredio izdanje Ivan Broz. U Zagrebu 1887". U predgovoru str. III—XVI. kazuje se u kratko život Gundulićev i spominju pjesme njegove. Onda se izlaže, što misli g. A. Pavić o postanju Osmana, što li g. Svet. Vulović i g. dr. Fr. Marković. Napokon se spominju izdanja Osmana i kazuje sadržaj Sorkočevićeve dopunbe. Bilješke str. 356—441. izradjene su najviše po: J. v. Hammer Purgstall, Geschichte des osmanischen Reiches; J. v. Hammer, Des osm. Reiches Staatsverfassung; J. W. Zinkeisen, Geschichte des osmanischen Reiches in Europa. Od str. 443—448. dodan je Rječnik nepoznatih riječi. Broz je imao pred očima naročito potrebu naše mladeži, pa je svojim izdanjem i učinio, te mladež Osmana danas više i radije čita nego igda prije. U ostaloj publici, naročito u književničkim krugovima, trud njegov nije našao pažnju, koju je zaslužio, kao što je Broz na svoju žalost sam imao prilike da se uvjeri. Prigovaralo mu se (najviše privatno), što je u svom izdanju svagdje pisao *ije*, gdje mu god ima mjesta, jer tako mnogi stihovi izlaze deveterci mjesto osmeraca. Ovaj prigovor dobro pobija g. dr. T. Maretić u Nastavnom Vjesniku I., str. 155—156. (isp. i str. 363.), gdje dokazuje, da su Dubrovčani računali za jedan slog i ono *ije*, koje nije postalo od ѣ npr. u *grije* i u opće računali za jedan slog sve vokale, koji ili neposredno stoje jedan do drugoga ili su rastavljeni glasom *j*.

Iste je god. 1887. Broz stao priopćivati u „Hrvatskom učitelju": „Tudje riječi u Vukovim i Daničićevim djelima. Dio prvi. Gradja". Svak, tko je igda imao s tim posla, zna, kolika je muka u našem jeziku s oblikom tudjih riječi, naročito grčkih i latinskih. Da bi toj muci učinio kraj, Broz je prekopao gotovo sva djela Vukova i Daničićeva i pobilježio sve tudje riječi, što ih je u njima našao.

O osnovi i svrsi svojoj govori sam u Predgovoru (Hrv. uč. 1887. br. 9. str. 138.) ovako: „Iznajprije sam mislio, da bi bolje bilo istražiti pravila, po kojima postaju oblici tudjim riječima u Vuka i Daničića, i prema nadjenim pravilima razvrstati ih, ali po savjetu prijatelja, s kojima sam govorio, priopćujem u I. dijelu za sad samo riječi po azbučnom redu, a u II. dijelu pokušat ću izložiti spomenuta pravila .... Ovaj sam posao namijenio ponajviše svojim drugovima, učiteljima jezikâ latinskoga, grčkog i hrvatskog. Kad bi iz ovoga posla crpli korist i drugi, koji se bave oko knjige hrvatske i pišu, trud bi mi bio osobito naplaćen.“ U Hrvatskom učitelju od g. 1887. u brojevima 9., 10. i 11. pobilježene su riječi od „abstraktan“ do „augzburški“. Ovaj se posao nastavlja u Hrvatskom učitelju od g. 1888., gdje su u brojevima 7. 8. 9. i 10. pobilježene riječi od „auktor“ do „Hanan“. U posljednjem broju na str. 156. stoji na kraju članka: Nastavit će se — ali se nije nigda nastavilo, nego je i I. dio Brozova posla na žalost ostao krnj. Na sreću našla se gradja, što ju je Broz bio prikupio, u njegovoj ostavštini. I ako mi Bog da zdravlje, nastojat ću ja, da bar pomenuti I. dio Brozove osnove do kraja izvedem.

Osim nastavka Tudjih riječi u Hrvatskom učitelju i 2. sveske Crtica Broz je iste g. 1888. u društvu s g. H. Badalićem priredio drugo izdanje Petračićeve Hrvatske čitanke za više razrede srednjih učilišta, dio prvi: Poetika i stilistika. Ni Vijenac nije te najplodnije godine u literarnom radu Brozovu ostao bez njegovih prinosa. U njemu je preveo krasan putopis „Iz New-Yorka u San Francisco“ od H. Sienkiewicza str. 252. (br. 16.) do str. 474. (br. 30.) A osim toga napisao je tri književna pisma. U I. (str. 11., br. 1.) oglašuje tri publikacije Jugoslavenske akademije, i to: 1. Zimine Sintaktične razlike, 2. Starine knj. XIX. i 3. Acta Bulgariae ecclesiastica. Za mišljenje

Brozovo značajno je ono, što oglašujući Zimine Razlike kaže na str. 13. i 14.: „A govorilo se što mu drago, po našemu je mnijenju naša najpreča potreba, da jednom već uredimo svoj književni jezik. Na što nam sva filologija, kad ne umijemo kao što bi trebalo ni jednoga člančića da napišemo? Ako u nas filolozi ne će nastojati oko književnoga jezika, a da ko će? Zar književnici sami? Recimo po duši: našim književnicima (čast komu čast!) čistoća i pravilnost nije ni deveta briga. I tako mislimo, da ne bi trebalo koriti naših filologa, što rade gotovo samo oko govora književnoga, ali željeli bismo, da u tome poslu pokažu za sintaksu više mara, nego do sad što su pokazali. Ko hoće da nam jezik u knjizi bude hrvatski i po *duhu* svome, a on neka prione truditi se oko sintakse hrvatske. Ni po čemu se toliko ne ubija duh narodni u jeziku, kao što se ubija po tudjoj i rdjavoj sintaksi. Za to će svako lako razumjeti našu radost, s kojom smo dočekali knjigu g. Zime . . . . . Našemu je književnomu jeziku, kao što je poznato, osnova narječje štokavsko našega vremena, a isprešarana što zastarjelim pojavama štokavskim, što opet pojavama čakavskim i kajkavskim. Takav jezik, što nam ga je stvorila ilirska filologija, prihvatili su naši književnici, a branila ga stara škola zagrebačka. Mladji filolozi hrvatski drže, da je miješanje zastarjeloga i novoga i miješanje sva tri narječja u pisanju isto što i kvarenje jezika; njihove misli prihvataju već i nekoji književnici hrvatski, a sva je prilika, da će mišljenje nove zagrebačke škole do brzo izaći jače od mišljenja stare zagrebačke škole. Kad dodje vrijeme, da se staroj zagrebačkoj školi ime samo još u prošlosti gramatike i literature hrvatske spominje, onda će se s poštovanjem spominjati i trud g. Zime, koji je prvi u nas ovako u velike stao pokazivati sintaksne razlike izmedju sva tri naša narječja, a po tome u neku ruku odredjivati,

što može podnijeti u književnomu jeziku, a što ne može". — U II. Književnom pismu (str. 42., br. 3.) oglašuje Zochovu Hrvatsku enciklopediju. Povod mu daje poziv redakcije „na pretplatu na 2. revidirano izdanje". Ja mislim, da Broz, koji je zaista umio biti ijedak i ironičan, nije napisao ništa tako ijetko, kao ovaj oglas. Naročito ispituje članke „Daničić" i „Dabiša", te nalazi u njima sijaset pogrješaka. S toga na kraju oglasa redaktoru prikričuje na obadva uha: Ili kuj, il' ne mrči gaća! — U III. Književnom pismu (str. 110—111., br. 7.) oglašuje i povoljno ocjenjuje 2. svesku Karićeve Srbije (opis zemlje, naroda i države, u Biogradu 1887.). Iz toga oglasa valja da zabilježim ove riječi Brozove (str. 110.): „Kako je taj narod (koji živi u kraljevini Srbiji) s nama Hrvatima jedne krvi, mi gledajući njegovu sliku sastavljenu od nebrojenih crta, razbiramo izmedju njih svu silu crta, po kojima će svako, ko nije slijep kod očiju, priznati, da smo rodjena braća, kao što rodjenija ne mogu da budu".

G. 1889. sastavio je Broz poglavlje „Padeži s prijedlozima" za 2. izdanje Divkovićeve Hrvatske sintakse za školu od str. 57—85. Za 1. izdanje sastavio sam bio ovu partiju ja. Priznajem i sam, da je moj posao bio dosta nepraktičan. Broz je ovaj nedostatak veoma lijepo ispravio. Naročito je uspio u tome, što neprestano upozoruje na razliku izmedju pojedinih sinonimnih prijedloga, npr. udariti koga *uz* obraze, i udariti koga *po* obrazu. Svagdje se vidi, kako je pisac dobro poznavao potrebe školske.

Iste su godine izišli njegovi „Oblici jezika staroga slovenskog s dodatkom o postanju oblika jezika hrvatskoga ili srpskoga za VII. i VIII. razred gimnasija". Sami oblici jezika staroga slovenskog izradjeni su po A. Leskienu (Handbuch der altbulgarischen Sprache). Znatna su dva dodatka, od kojih se u prvom od str. 59—63. govori o glasovima, a u drugom od str. 63—95. o oblicima jezika

hrvatskoga prema glasovima i oblicima jezika staroga slavenskog. O zadatku tih dodataka kaže sam u Predgovoru (str. III.): „Ti dodaci nijesu odredjeni, da se upravo sistematično prouče u VIII. razredu, nego više da bude u njima i za učitelja i za učenike na okupu sve ono, što će učitelj čitajući starije književne spomenike prigodom spominjati i tumačiti iz povjesti jezika hrvatskoga s obzirom na jezik stari slovenski". To je, kao što sam kaže (u Predgovoru str. IV.), u nas prvi pokušaj, kako bi se historičkomu nacrtu hrvatskih oblika našlo mjesta i u školskoj knjizi — ali je ovaj pokušaj piscu lijepo uspio, a ne može mu se poreći ni znanstvena vrijednost (isp. naročito poglavlje: Složena deklinacija str. 82—85.). Na žalost je Broz iskusio, da ni ovaj trud njegov nije našao zaslužene pažnje. Tako g. Živanović u Nastavnom Vjesniku II, str. 188—189. ne zna za to, da je i Broz kazao (str. 65. i 66.), da se zato govori: ježom, zecom, da ne bude u oba sloga jedno za drugim *e*.

U Vijencu je g. 1889. Broz nastavio priopćivati Filologičke sitnice, koje je bio prekinuo u Hrvatskom učitelju od g. 1886. Ali dok su one Sitnice bile polemičke, ove nemaju nikakoga polemičkoga karaktera. Zanimljiv je uvod, kojim je popratio prvu Sitnicu. „Filologičke sitnice, kaže na str. 16., bit će sitni prilozi, kojima će se, mislimo, moći koristovati svi oni, koji nastoje oko čistoće i pravilnosti književnoga jezika hrvatskoga. Da bi posao bio pouzdan, a prema tome i uspješan, mi smo gradju za ove sitnice crpli samo iz Vuka, koji je, što se tiče poznavanja živoga jezika hrvatskoga, koji smo uzeli za književni, bez sumnje najveći ugledník. I sama stara zagrebačka škola, koja, što je danas Hrvâtâ i Srbâ, još jedina vikne kašto preko svojih jednomislenika na Vuka, priznaje, da ni u kojega spisatelja hrvatskoga i srpskog nema toliko vjere i pouzdanja, koliko upravo u Vuka. To

dokazuje najznamenitije filologičko djelo stare zagrebačke škole, hrvatska sintaksa g. A. Vebera. U toj sintaksi (Slovnica hèrvatska. U Zagrebu 1873. §§ 106—165.) utvrdjuje g. Veber pravila, pored primjera, za koje ne kazuje čiji su, i primjerima, za koje spominje, od kojega su književnika. Tako ima primjera iz Botića, Daničića .... i Vuka. Iz tih 17 spisatelja izvadio je g. A. Veber 932 primjera, izmedju kojih ima Vukovih 625 na broj. Vuk je dakle sam dao g. A. Veberu dva puta više primjera, nego svih ostalih 16 pisaca zajedno! Pa kad taki zatočnik stare zagrebačke škole, kao što je g. A. Veber, toliko cijeni Vuka, onda ne znamo šta bismo kazali za one naše književnike, koji se krste i od samoga imena Vukova!" I tako su u Vijenčevu Listku medju Svaštičama izlazile Brozove Filologičke sitnice sve do listopada g. 1889., kadno je Broz pošao u Beč. U svemu je napisao 24 Sitnice u 27 brojeva Vijenčevih. Pojedine Sitnice nijesu medju sobom ni u kakvoj svezi. Svaka ispravlja osobitu nepravilnost u književnom jeziku hrvatskom. Gdjekoje su izradjene opširnije, te imadu samostalnu vrijednost (npr. 15. Sitnica, koja radi o zamjenici „čiji" u 18., 19. i 20. br. Vijenca). U 22. i 24. Sitnici prihvatio se Broz posla, da pokaže, kakvo obličje dobivaju u hrvatskom jeziku tudje riječi. To bi bio 2. dio one osnove, što ju je bio stao izvoditi u Hrvatskom učitelju od g. 1887. Ali ni sada nije dospio dalje od tudjih riječi vokalske deklinacije (30., 32., 37. i 40. br. Vijenca).

Godine 1890. proveo je Broz veći dio u Beču, pa na putu po Dalmaciji, Hercegovini i Crnoj gori. Za to vrijeme nije dakle ništa radio na literarnom polju. Kad se u ferijama vratio kući, moglo se očekivati, da će se u potonjem radu njegovu ogledati resultati njegova puta. Još iste godine priopćio je u Vijencu str. 593. (br. 37.) dva lista Stanka Vraza Antunu Kaznačiću (od 10. VIII.

1839. i od 25. II. 1842.), što ih je dobio u Dubrovniku od Kaznačićeva unuka. U prvom listu Vraz Kaznačića moli, da bi što napisao za Almanak, a u drugom, da bi poslao kaki prinos za Kolo.

U Vijencu od g. 1891. priopćio je Broz pod natpisom: „Pabirci po historiji književnosti hrvatske“ dva prinosa za literarnu historiju hrvatsku. Prvomu je natpis: „Posveta Palmotićeve Kristijade“ (str. 14—15., br. 1.). U knjižnici gimnazije dubrovačke našao je naime rukopis Palmotićeve Kristijade, u kojem se nalazi i pjesma, kojom je Palmotić Kristijadu posvetio Kristini, kraljici švedskoj. Priopćujući ovu dotle nepoznatu posvetu dodaje nekoliko bilježaka o kraljici Kristini, da bi se posveta bolje razumjela. Drugomu je prinosu natpis: „Prvo izdanje Gundulićeva Osmana“ (str. 42—43., br. 3.). U njemu javlja, da prvo izdanje Osmana nije ono, koje je g. 1826. priredio o. A. Marković, nego je četiri prva pjevanja čitava, a od petoga samo 504 stiha u svojoj ručnoj štampariji štampao Pero Stuli, otac majke g. profesora Budmani, i to ne prije smrti Volantićeve (g. 1808.). Ovo se izdanje čuva u knjižnici dubrovačkih franciskana. Pero se Stuli po svoj prilici nije služio tekstom, kako ga je bio priredio Volantić. — U 51. broju Vijenca (str. 807—809) priopćuje pod natpisom: „Poljski prijevod Gundulićeva Osmana“, što u knjizi: Adam Mickiewicz. Życie i dzieła. Książka zborowa... Kraków 1892. — Karol Brzozowski pod natpisom: Moje wspomnienia o Mickiewiczu — pripovijeda, kako je on od g. 1846. prevodio Gundulićeva Osmana na poljski, a Mickiewicz mu je prijevod ispravljao, dok nije preveo svega Osmana s kraja na kraj. Ali mu je g. 1849. prijevod izgorio u Dresdenu.

Iste je godine nastavio za Vijenac pisati Filološke sitnice, koje je g. 1889. bio prekinuo zato, što je bio otišao iz Zagreba. Ove se Sitnice u smjeru sasvim slažu

s onima od g. 1889., samo se nijesu štampale u Listku medju Svašticama, nego u samom listu. I medju njima ima takovih, koje imadu samostalnu vrijednost, npr. 17. u 12. br. Vijenca, koja radi o „kao što". Svih ima 17 u osam brojeva Vijenčevih. Što ih je već sa 17. brojem prekinuo, tomu ima osobit razlog. Gosp. dr. Vj. H. pisao je uredništvu Vijenca „da nas boli i vrijedja svakoga, kada se u Filologičkim sitnicama svako djelo Vukovo piše velikim pismenom, a sva djela sv. pisaca malim pismenom, kao da je Vuk sa svojijem djelima više, nego li je npr. Sv. Pavao i drugi sv. pisci sa svojijem djelima". U isto je vrijeme u Katoličkom listu (od g. 1891.) br. 7. str. 56. netko (x) priopćio „Sitan upit na slavno uredništvo Vijenca" sličnoga sadržaja. Broz odgovara u 11. br. Vijenca na str. 176.: „Veoma žalim, što je moj dobri prijatelj (t. j. g. dr. Vj. H.) mogao i pomisliti, da ja pišući n. pr. *mat.*, *luk.*, *otkr.*, a opet: *Nar. pj.*, *Nar. posl.*, *Rj.* može biti hoću pokazati „kao da je Vuk sa svojijem djelima više, nego li je n. pr. Sv. Pavao i drugi sv. pisci sa svojijem djelima". Nije tako. Bilježeći (za primjerima) pokraćene natpise djelima, držim se u filologičkim sitnicama pravila, kojega se drži toliko filologa: pokraćeni se natpis djelu piše sa velikim početnim slovom, i za to pišem: *Nar. prip.*, *Nar. posl.* itd., a što pišem: *mat.*, *jov.*, *2 kor.*, to pišem i za to, što to nijesu za mene u ovome poslu napose osobita *djela*, nego samo *dijelovi* od djela, kojemu je natpis *Sveto pismo* (ili hoćete *Stari zavjet*, *Novi zavjet*). Tako je, i prema tome poričem najodrješitije, da mi one moje kratice tiska iz pera nepoštovanje i preziranje Svetoga pisma. — Ja se nadam, da će taj odgovor umiriti moga cijenjenoga prijatelja g. dr. Vj. H., a hoće li umiriti i one, koji ocjedjuju komarca, a kamilu proždiru, ne marim!" U 12. br. Vijenca na str. 192. ističe netko pod šifrom φ, da se ovako, kako radi pisac filol. sitnica, radi i u

Akademičkom rječniku. Kat. list odgovara i Brozu (u br. 12. str. 100.) i g. φ (u br. 13. str. 108.) te ostaje kod toga, da Brozov postupak vrijedja kršćansko čuvstvo, ali veli (str. 108.): „Mi nismo nikada držali a i sada ne držimo, da g. pisac filologičkih sitnica hoće time da pokaže kakovo nepoštovanje Sv. pisma, ali sama stvar je takova, da joj se pravom prigovorilo, i taj prigovor još uvijek stoji". To je zabadanje Broza ozlovoljilo. K tomu se bojao, da ne bi stradao Vijenac, ako bi on u njemu nastavio pisati onako, kako je dotle pisao, a da bi takovo pisanje napustio, nije nalazio razloga. S toga je radije u opće prestao pisati Filologičke sitnice.

Iste je godine za Pobratima preveo krasni putopis H. Sienkiewicza „Iz Liverpoola do New-Yorka, po putničkim bilješkama H. S. sastavio —" (br. 5., 6., 7.). Rijetko gdje je Brozov jezik tako biran, pa opet tako prirodan, kao u ovom prijevodu.

G. 1892. izišao je na vidjelo najljepši plod, što ga je Broz ubrao na svom putu u Dalmaciju: Stari pisci hrvatski, knj. XIX. Djela Gjona Gjora Palmotića, dio IV., dodatak. Ovaj dodatak djelima Palmotićevima, što ih je Jugoslavenska akademija izdala u 12., 13. i 14. knjizi Starih pisaca, ima dva dijela. Prvomu je dijelu natpis: Ispravci i dodaci k tekstu Kristijade. Broz je u Dubrovniku u staroj biblioteci c. kr. gimnazije našao dva rukopisa Palmotićeve Kristijade, od kojih jedan drži za autograf samoga pjesnika, a drugi za prijepis toga autografa. Budući da je akademičko izdanje Kristijade načinjeno po izdanju rimskome od g. 1670., koje je veoma pogrješno, priopćuje Broz od str. XI—XL. varijante onih rukopisa, što ih je on našao. Čovjek se doista mora diviti onoj ustrajnosti, s kojom je on minuciozno točno pobilježio toliku silu razlika izmedju rukopisâ i izdanja. Na str. XI. štampana je i posvetna pjesma, kojom je Palmotić svoju Kristijadu

posvetio Kristini, kraljici švedskoj, i koju je Broz našao u jednom od ona dva rukopisa i već prije priopćio u Vijencu od g. 1891. — Drugomu je dijelu dodatka Palmotićevim djelima natpis: Atalanta. Palmotićeva pastirska igra Atalanta bila nam je poznata samo po imenu. Broz je u Dubrovniku našao i za sveučilišnu knjižnicu u Zagrebu nabavio rukopis i ove drame, za koju se već mislilo, da joj se za uvijek zameo trag. Živo se sjećam, s kakvom mi je upravo djetinjom radošću iz Dubrovnika javio o svom znamenitom našašću. U knjizi, o kojoj se govori, štampana je Atalanta prvi put od str. 1—44. Naprijed str. XL—XLIII. ima uvod, u kojem pisac spominje sve, što zna o Atalanti, i opisuje rukopis, koji nije pisao sam pjesnik, ali ga je sam ispravljao. Iz bilježaka u rukopisu doznajemo, da se Atalanta prikazivala g. 1629. Po tom je ona prva od svih drama Palmotićevih, za koje znamo, kada su spjevane i prikazivane. A kako je mladja od Gundulićeve Dubravke, to se s njom, a ne s Dubravkom završuje niz dubrovačkih pastirskih igara.

Kad je g. 1889. školska oblast hrvatska odlučila u škole uvesti fonetički pravopis, povjerila je Brozu, da napiše priručnu knjižicu, u kojoj će biti izložena pravila za takav pravopis. On se prihvatio posla, ali ga je dospio dovršiti istom za tri godine, naime g. 1892. Ponajglavniji uzrok tomu zatezanju valja tražiti u tome, što je Broz htio da pokaže ne samo, kako valja pisati, nego i zašto valja tako pisati. A to nije bilo lako učiniti tako, da bi bilo svakomu shvatljivo. S toga se napokon okanio svoje isprvične nakane, pa napisao samo pravila, kako valja pisati. I tako je g. 1892. nakladom kr. zemaljske vlade izišla knjiga s natpisom: Hrvatski pravopis, po odredjenju kr. zem. vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu, napisao I. B. Knjiga ima osim Rječnika tri dijela: dio prvi radi o pisanju glasova (str. 4—32.), dio drugi o pisanju riječi

(str. 33—53.), dio treći o pisanju rečenica (o interpunkcijama) str. 54—69. Tomu je dodan Rječnik str. 72—133. Što se u knjizi ne govori o tome, zašto valja tako pisati, to Broz sam u predgovoru str. V. opravdava ovako: „Prävîlâ nijesam nigdje izrijekom potkrjepljivao, ali sam gledao koliko sam više mogao da pokažem onako mimogred, kako je ovaj pravopis skladniji mimo svaki drugi pravopis, koji je ikad bio u hrvatskim školama, a uvjeren sam, da će svaki misaoni čitalac ove knjižice u tome pristati sa mnom. Znam, da gdjekomu ne će biti po volji, što nijesam još i napose govorio, zašto treba da se što ovako ili onako piše. U „Ogledu rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika“ piše Gj. Daničić g. 1878. za pravopis: „Ne ću pominjati, šta bi značilo, kad bi još jednom trebalo pisati sve ono, što se pedeset godina dana o njemu pisalo, i kad bi u jednoj polovini naroda trebalo iz nova počinjati što je u drugoj poslije velike borbe svršeno“. K tima riječima nemam što da dodam, a budućnost, i to skora budućnost pokazat će, na čijoj je strani pravo. Istina, naći će se ljudi, koji će se dizati i na ovo pisanje i opirati mu se, ali to njihovo opiranje bit će kod mladjega naraštaja hrvatskoga zaludno. Nije dovoljno samo rušiti, nego treba i graditi. *Tko se prihvati da razgradjuje pravila za ovo pisanje,* nek se prihvati i drugoga posla: *nek izradi zakone za dojakošnje pisanje, koji će biti barem toliko odredjeni, prosti, jasni i dosljedni, koliko su u ovoj knjizi, a k tomu neka postavi pouzdana pravila, kako će moći svatko valjano hrvatski čitati one riječi, koje će se drukčije pisati nego što se izgovaraju.* Ali ja ne vjerujem, da će se naći tko bi napregao svoje sile, da svede u pouzdana pravila pravopis, kojim pišu u nas protivnici fonetičkoga pisanja; a tkogod pregne da bi to uradio, držim pouzdano, da će ga u poslu smesti i narav jezika samoga i povjest svega

pisanja hrvatskoga i srpskog, kako se ono razvijalo od prvoga početka pa do danas . . .“ (isp. i str. IX. 2. izd.)

Napose mi valja spomenuti, da Broz isprva nije bio baš osobito zauzet za novo slovo *đ*. On bi bio volio, da se mjesto njega uvelo *gj*, ali po malo se i on sprijateljio s njim te ga u predgovoru str. VII. i XI. i brani.

Pravila su Brozova u opće sasvim točna, primjeri zgodni. Na svakoj se riječi vidi, da je dobro promišljena. Čovjek bi gotovo rekao, da od same želje piščeve, da bi pravila bila što točnija, gdjekoje na prvi mah nije sasvim jasno. Oko toga, da primjeri budu što zgodniji, trudio se puno. Naročito je nastojao, da u nauku o interpunkcijama svaki primjer bude uzet iz literature, i to ako se ikako može iz narodne literature.

Na kraju predgovora (str. VIII. 2. izd.) kaže Broz: „Želim, da bi se ovaj moj trud prokušao u dvojakoj vatri: u vatri prakse i kritike. Napose preporučam svoje djelce kritici ne tražeći ni od koga blagohotne kritike: meni je stalo sämo do *ozbiljne* kritike, pa bila ona i najoštrija“. Istina, čula se o Brozovoj knjizi (naročito u dnevnim listovima) i gdjekoja neozbiljna riječ. Ali se čula i ozbiljna kritika; tako u Nastavnom vjesniku I, str. 172—4. od g. dr. T. Maretića, u Nast. vj. II, str. 173—180. od g. J. Benakovića i u XV. knjizi Jagićeva Archiva str. 395—407. od g. dr. M. Rešetara. Svagdje se knjizi priznaje vrijednost, ali se dakako ističu i nedostaci. Takova se knjiga može dotjerati samo onda, ako svatko, tko se njom služi, iskreno kaže, kakve je nedostatke opazio u njoj. U opće se može kazati, da je knjiga dočekana s radošću i simpatijom. To se najbolje vidi odatle. što je za pô godine trebalo prirediti novo izdanje, koje u ostalom nije znatno promijenjeno. Broz sâm kaže u predgovoru 2. izd. str. XII.: „Htio sam ï sâm da koješta u pravilima stegnem i potpunim, ali budući da

je visoka vlada odredila, da se pravila „Hrvatskoga pravopisa“ preštampaju nepromjenito, tako sam popunio samo rječnik“. Napokon kaže Broz na istom mjestu: „Ova je knjiga prvi ozbiljni korak na putu k željenomu jedinstvu u pravopisu, a ima pouzdane nade, da će se s vremenom i doći do njega: najprije u školi a poslije i u književnosti“. Da je njegovo proročanstvo bilo istinito, vidio je Broz još za života, jer je doživio, da su školske oblasti dalmatinska i bosanska njegovu knjigu uvele u dalmatinske i bosanske škole. Malo što pribavilo mu je posljednjih godina toliko radosti, koliko vijest o tom događaju.

Kad se brigom visoke kr. zemaljske vlade ispunila jedna znatna praznina u našoj periodičnoj literaturi, te je na veliku radost svih za napredak našega srednjega školstva zauzetih ljudi stao uz uredjivanje g. dra. T. Maretića g. 1892. izlaziti Nastavni vjesnik, javlja se medju prvima suradnicima njegovima i Broz. U I. knjizi Nastavnoga vjesnika str. 64—68. nalazimo od njega raspravu: „Zamjena poluglasnima u govoru barskome“, za koju je sabrao gradju na svom putu po Crnoj gori. U njoj raspravlja o tome, kako Crnogorci, poimence u barskoj nahiji, zamjenjuju stare poluglasnike; oni naime govore kao: d*e*n, og*e*nj mjesto: d*a*n, og*a*nj, u starom slovenskom: дьнь, огнь. — Od str. 135—141. pa od str. 328—329. imaju od njega četiri Sitna priloga za povjest hrvatske književnosti. U I. pod natpisom: „Skazanje od nevoljnoga dne od suda ognjenoga“ dokazuje Broz, da Skazanje od nevoljnoga dne od suda ognjenoga nije Marulićevo, jer se sud Marulićev o Solomunu u ovoj pjesmi protivi sudu njegovu u djelu Bene vivendi instituta. U II. prilogu pod natpisom „Barakovićeva Jarula“ dokazuje, da nije sam Baraković Jarulu posvetio Nikoli Dražiću, biskupu osorskomu, nego priredjivač 5. izdanja od g. 1720. U III. prilogu pod

natpisom: „Vitezovićeva gramatika jezika hrvatskoga“ nagadja sadržaj Vitezovićevoj gramatici, kojoj se zameo trag, po sadržaju njegova djela De aris et focis Illyriorum, koje je sačuvano u rukopisu. IV. prilog ima natpis: „Prilog za Aleksandridu“. U njemu se iz Aleksandride spominje motiv, koji se nalazi i u jednom traktatu Abrahama a Sancta Clara i u jednoj narodnoj pjesmi iz Srijanâ u dalmatinskom Zagorju. — Osim toga oglašuje u istoj knjizi Nastavnoga vjesnika (str. 357—358.) Ljubomira Stojanovića Srpsku gramatiku za 1., 2. i 3. razred gimnazije. Oglas je znamenit po tome, što se iz njega vidi, što je Broz mislio o metodi hrvatske gramatike za srednje škole. Stojanovićeva je gramatika (po uzoru francuskih školskih gramatika) izradjena „na osnovi metode koncentričnih krugova; odredjuje i objašnjuje bez ikakoga učenog aparata sve pojmove i pojave gramatičke; s naukom o oblicima sastavlja odmah i sintaksu, a ima izobila zadataka i za usmeno i za pismeno vježbanje“. Ovu metodu Broz drži u osnovi svojoj za veoma dobru, pa dodaje: „Što se naučne gradje tiče, naše su školske gramatike jezika hrvatskoga lijepo napredovale koristeći se pozitivnim resultatima učenih istraživanja, ali što se metode tiče, držim, da se ne mogu pohvaliti osobitim napretkom. Već je krajnje vrijeme, da se jednom stane nastojati i oko te strane naših školskih gramatika jezika hrvatskoga, i upravo za to oglašujem svojim drugovima Stojanovićevu gramatiku, kojom će se u ostalome moći i praktično koristovati ogledajući zadatke za vježbanje u pravilima gramatičkim“.

Kad je uredniku Pobratima g. P. Markoviću u jeseni g. 1893. valjalo krenuti u Italiju, zamoli Broza, da bi preuzeo uredjivanje Pobratima, dok se on vrati. Broz se drage volje odazvao želji svoga prijatelja, te je doista uredio brojeve 4., 5. i 6. Potpisan je kao urednik i u

brojevima 7. i 8., ali ih faktično nije više mogao urediti, jer ga je već bila srvala nemila bolest. Za vrijeme svoga urednikovanja preveo je za Pobratim dvije sličice iz prirode od Suzane Kornazove pod natpisima: „Višnja“ (br. 5.) i „Zebini svatovi“ (br. 6.). Osim toga zasnovao je nov niz filologičkih sitnica, koje je kanio priopćivati pod natpisom „Pabirci“. U br. 6. Pobratima nalazimo već osam Pabiraka. Ovi su Pabirci posljednje, što je Broz napisao.

Samo još jedno djelce njegovo valja da spomenem, koje je izišlo poslije njegove smrti. Kad je ono prije dvije tri godine izišao novi glagolski Misal, zamolio je tadašnji senjski biskup presvijetli gospodin dr. J. Posilović Broza, da bi za svećenstvo njegove biskupije sastavio naputak, kako valja čitati Misal. Broz se ovomu časnomu pozivu drage volje odazvao. Ovaj je naputak štampan prošle godine u Propagandinoj štampariji u Rimu pod natpisom: Mali Azbukvar za pravilno i jednoličnо čitanje glagoljice u novih crkvenih knjigah po hrvatskoj recenziji — ali su drugi (po bilješci na str. 10. gg. prof. sjemenišni Radetić i kanonik A. Parčić) jezik Brozov tako promijenili, da ne bi nitko rekao, da je to Broz napisao.

Evo tako je Broz upravo neumorno radio na književnom polju, dok mu nije klonula ruka. Ali pored svega toga tako obilnoga rada još je bio zasnovao koješta, što mu nije bilo sudjeno da izvede. Medju osnovama njegovima valja na prvom mjestu spomenuti Rječnik živoga jezika hrvatskoga. Za nj je još prije 10 godina stao kupiti gradju po narodnim umotvorima, pa po Vukovim i Daničićevim djelima. Poimence mu je bilo stalo do čiste narodne fraze. Gradja, što ju je s neumornom marljivošću dospio sakupiti, pobilježena je na ceduljicama, kojih ima preko 100.000. Kako je pod kraj svoga života u tom bio došao već tako daleko, te mu nije ostajalo više

mnogo posla, pa bi bila sakupljena gradja, što ju je u opće bio naumio sakupiti, stao je misliti i o tome, kako će obraditi sakupljenu gradju. Tako je za pokus obradio nekoliko riječi od slova B. Da bi se vidjelo, kako je Broz zasnovao svoj rječnik, priopćujem ovdje iz toga pokusa riječ:

bȁjati: bȁjēm, *impf. što i* bahoriti. — *a.* Doveli mu bajalicu, da mu baje. *Rj.* 12 b. Ciganke im u dlan baju. *A.* Baju djeci ugljenom. *A.* — *b.* Bajalice baju nad bolesnicima. *A*; *više je u običaju pod a.* — *c.* Bajalica lijevom rukom baje oko boljetice. *posl. V.* 169. Kad žene baju oko kakve gute, onda pišu Solomunovo slovo. *Rj.* 700 a. — *d.* Baba baje od uroka. *A.* Kad se baje od micine, bajalica prekršta bradvom po micini. *Rj.* 360 b. Bajalica obaje basmu, koja se baje od uroka. *A*; *tako se izriče što se želi bajanjem ukloniti*; *slabije se to izriče pod b.* — *e.* Kad zmija ujede, bajalica baje ujedeno meso. *A.* Babe baju djeci uroke. *A*; *a prema tome*: Metalje se baje metlom. *Rj.* 354 a.

Vječna bi šteta bila, da se Broz uzalud toliko trudio. Na svu sreću našao se čovjek, tako isto pun znanja jezika hrvatskoga kao i pijeteta prema Brozu, koji se prihvatio posla, da glavno djelo njegova života nastavi i, ako Bog da, dovrši. To je njegov ujak prečasni g. kanonik dr. Fr. Iveković, kojemu valja željeti samo zdravlja, pa će narod hrvatski dobiti u ruke i rječnik živoga jezika svoga, koji će biti vrijedan drug historičkomu rječniku akademičkomu!

Pored toga rječnika zasnovao je Broz još jedan manji rječnik, u kojem bi se azbučnim redom ispravljale najglavnije pogrješke današnjega književnoga jezika hrvatskoga. Znatan dio toga rječnika, koji je nazvao „Antibarbarus“, izradio je sâm, a za ostali je dio prikupio obilje gradje. Da bi se vidjelo, kako je zasnovan Antibarbarus, navest ću iz njega za primjer dvije riječi:

čestitati kome što; *n. p.* Čestitam Vam novo ljeto. Stražil. 1886, 1385.* Kad mu stanu čestitati krsno ime, on ih zapita, ko je to, koga mu čestitaju. N. posl. 265. Vi ste morali glas primiti, da Vas je car naimenovao vladikom. Ja Vam to čestitam od srca. Straž. 1887, 284. Kad se komu čestita nova košulja, reče se: Živ i zdrav derao! . . . Rj.[2] 158 a. *U pjesmi se nadje i* čestitovati *mjesto* čestitati; *n. p.* Svak mi čedo čestituje mlado. Rj.[2] 21 a. Svak mi Lalu čedo čestituje. 823 a.

Što se nalazi u spisatelja našega vremena čestitati *kome na čemu, to se ne potvrdjuje nikako ni u narodnome govoru ni u starijih pisaca.*

stanje. *U primjerima, kao što su:* On je u stanju to učiniti, *ili* On nije u stanju to učiniti, *ono* u stanju *nije hrvatski nego njemački* (im Stande), *pa treba da se zamijeni*

a. *pridjevom; n. p.* Ima l' mnogo vojske u Turaka? Je l' podobna da boja ubije? Rj.[2] 523 b. Ni sebi ni svome nije vrijedan što dobro učiniti. N. posl. 223; *u tom se značenju govori i* jak, kadar *(koje je turski),* vrstan;

b. *glagolom; n. p.* Ako tu bukvu možeš iščupati iz zemlje, onda ću te pustiti da ideš u svijet. Npr. 1. Ako ja pobratimu sad kažem da nema ništa, on može otići i mene u jami ostaviti, pa što ću sutra od popa kad me nadje u jami? 169; *a glagol se može i izostaviti, pa n. p. mjesto* Ko će biti u stanju toliko proso pokupiti! *kaže se sasvijem dobro* Ko će toliko proso pokupiti! Npr. 127. — *Što se nadje u spisatelja* dorasti *mjesto* u stanju, *nije hrvatski.*

Ja mislim, da ću se najljepše odužiti uspomeni svoga nezaboravnoga prijatelja, ako u njegovu duhu obradim gradju, koje on nije dospio da obradi, pa poradim oko toga, da i Brozov Antibarbarus izidje na svijet na veliku korist književnoga jezika hrvatskoga.

Još dvije osnove zanimale su Broza više godina. Jedna se ticala znanstvene gramatike hrvatske. Svakomu, tko se tim bavi, dobro je poznato, koliko toga uza sve ono, što se na polju hrvatske gramatike doslije uradilo, u njoj nije utvrdjeno nikako ili bar nije utvrdjeno onako, kako

* Pisma Vukova L. Mušickome štampana u Stražilovu.

bi trebalo, i to ne samo u onom dijelu sintakse, koji Daničić nije dospio da izradi, nego i u oblicima. Toj je nevolji želio Broz da doskoči. S toga je već zarana stao kupiti gradju za one dijelove gramatike hrvatske, koje je namjeravao obraditi. Najviše ga je zanimala, kao što se vidi iz sakupljene gradje, deklinacija imenica (npr. koje jednosložne imenice muškoga roda u množini primaju *ov* ili *ev)*, pa kongruencija i upotreba vremenâ. Kratko vrijeme prije smrti počeo je i izradjivati raspravu o futuru, s kojom je htio da se habilitira za docenta hrvatskoga jezika i literature.

Osim toga bila mu je neprestano na pameti historija literature hrvatske. Posljednja mu je osnova o tome bila ta, da će svaki put napisati ono, što mu iz historije hrvatske literature treba za školu, pa kad s učenicima prodje čitavu historiju literature, imat će je i napisanu. Ali tek što je počeo ovu osnovu izvoditi, zatekla ga je bolest pa smrt. Upravo je za čudo, koliko je načinio nacrta za historiju hrvatske literature. Medju njegovim bilješkama ima ih veoma mnogo, koje se tiču ove stvari. Ima i započetih monografija (npr. o Gunduliću, o Kačiću), ali ništa nije tako dotjerano, da bi se moglo štampati.

Samo se po sebi razumije, da su čovjeka, koji je toliko mario za jezik hrvatski, mnogo zanimale narodne pjesme. Ali ga nije zanimao samo jezik, nego i sadržaj njihov. U ostavštini njegovoj našlo se veoma mnogo gradje za realia narodnih pjesama (npr. junaci, oružje, ženidba itd.). Kad je Matica hrvatska odlučila izdati svoj golemi zbornik narodnih pjesama, povjerila je redakciju Brozu. Taj posao nije bio lak. Najprije je trebalo pročitati sve pjesme, a onda izabrati ono, što zaslužuje da se štampa. Uza sve to, što su Broza podupirali i drugi, trajao je taj posao mnogo godina. Napokon je mogao pristupiti redakciji

prve knjige, u kojoj bi bile onakove pjesme, kakve je Vuk nazvao „mitologičke“. Osobito se trudio oko dodatka, u kojem bi se spominjale varijante onih pjesama, koje bi bile u knjizi. Ali kad je posao dospio dotle, te su prvi arci mogli ući u štampu, srva Broza nemila bolest. Čuvši, da se narodne pjesme slažu, zaželio je, da mu se pokažu korekturni otisci. Ta mu se želja ispunila. Primivši ih u ruke proletio je tračak radosti njegovim licem. Jamačno je mislio na vrijeme, kad će ozdraviti pa nastaviti svoj omiljeli posao, ne sluteći, da će ga naskoro smrt otkinuti i od toga posla, kojemu je kraj narod tako teško čekao.

Medju onim, što je pobilježio na svom putu, ima veoma mnogo nepoznatih riječi. Broz ih je sâm ispisao na cedulje i naznačio im značenje. Te bi se riječi mogle dobro upotrebiti za akademički rječnik.

Još mi valja spomenuti, da je Brozu bilo namijenjeno, da priredi novo izdanje drugoga dijela Petračićeve Hrvatske čitanke, kojemu se poslu veoma radovao i već pripravljao za nj.

Videći, koliko je Broz radio, čovjek se nehotice pita, gdje je nalazio vremena za vršenje svoje službe. Pa opet je on uza sve to bio veoma savjestan učitelj, kojega su jednako cijenili poglavari, drugovi i učenici. Svoje zvanje učiteljsko upravo je ljubio. Značajno je, da on, koji je u školi i izvan škole radio kao rijetko tko, nigda nije požalio, što se posvetio tomu zvanju. Kao učitelj sav je gorio od želje, da bi učenici njegovi što bolje naučili hrvatski. Da bi to postigao, nije žalio nikakva truda. I nije se trudio uzalud. Ona ljubav za hrvatski jezik, kojom je bilo proniknuto čitavo biće njegovo, prelazila je i na učenike, te su rado učili. Tražio nije mnogo. S osobitim je taktom umio odabrati ono, što je glavno, te svakako valja da se zna. A to je tražio strogo. Učenici su ga

poštovali, ali su ga se i bojali, i to ne toliko poradi stroge klasifikacije, koliko poradi toga, što bi on učenika, koji nije htio da uči hrvatski, nemilo izgrdio. Za njegov postupak kod klasifikacije značajna je crta, da nije baš tvrdovao s prvim redom, ali je tvrdovac s boljim redovima. Tko je htio da dobije bolji red, morao ga je doista i zaslužiti. — Tko je god imao posla sa zadaćama, zna, kolik je teret učitelju ispravljanje zadaća, naročito kod tolikoga broja učenika, što ih ima u gimnaziji zagrebačkoj. I Brozu su zadaće zadavale mnogo truda i otimale mnogo vremena. Ali je i taj posao radio s ljubavlju, a za trud svoj nalazio je obilnu nagradu u radosti, koju bi mu pribavio svaki i najmanji napredak kod učenikâ. Koliko je volio učenike svoje, vidi se najbolje odatle, što ga za vrijeme bolesti ništa ne bi toliko obradovalo, koliko ako bi čuo, da je koji učenik njegov došao pitati, kako mu je.

Osim hrvatskoga jezika poučavao je Broz još u historiji, rjedje u geografiji. I na tom je polju radio s ljubavlju i uspjehom, ali mu je opet glavna briga bila prikupljena oko hrvatskoga jezika.

Broz je bio čovjek na oko mirne, ali u istinu dosta vatrene ćudi, a uz to dobra i blaga srca. Osobito ga je karakterizirala neka kao ironija, koja je rado izbijala na površinu. U društvu je bio gotov na šalu, ali koliko je u mladjim godinama tražio društvo, toliko mu se u potonjim godinama gotovo bih rekao uklanjao. Tomu je uzrok bio u tome, što se područje njegovu radu sve većma širilo, i u tome, što je u krugu svoje porodice nalazio više zabave, nego bi mu je bilo moglo podati makar kakvo društvo. U razgovoru s ljubljenom suprugom, u zanimanju za napredak drage djece nalazio je najsladju okrepu od duševnoga umora. Osim porodice rado je boravio u krugu bližega i daljega roda, s kojim ga je vezala

iskrena ljubav. Osobito je rado zalazio u tazbinu, koju je na pola šaljivo zvao „babaluk“, pa k svomu ujaku prečasnomu g. kanoniku dr. Fr. Ivekoviću. Intimnih prijatelja nije imao mnogo. S ponosom spominjem, da sam se i ja brojio medju njih. I meni će ostati jedna od najljepših uspomena do kraja života uspomena na časove, što sam ih proveo u njegovu društvu. Isticao se nije rado. Ali ako bi tko što zatražio od njega, učinio bi mu, ako bi samo mogao. Kadšto bi ga prevelika uslužnost dovela i u nepriliku, te ne bi mogao učiniti sve, što je obećao.

Hrvatski je jezik upravo ljubio, i to strastveno ljubio. Samo takova ljubav mogla je čovjeku, koji se nije rodio kao Štokavac, podati toliko ustrajnosti, te se naučio štokavski pisati tako čisto, kao rijetko koji rodjeni Štokavac. S toga su ga prijatelji u šali i zvali Hercegovcem iz hrvatskoga Zagorja. U prvim djelima njegovima vidi se doista po tome, što mu stil nije svagdje posve prirodan, da pisac toga jezika nije usisao s majčinim mlijekom. Ali u potonje vrijeme iščezlo je to posvema, te nitko ne bi rekao, da je pisac rodjen Kajkavac. To je pak postigao neumornim proučavanjem narodnih umotvorina, pa Vukovih i Daničićevih djela. Vuk i Daničić bili su mu najvjerniji pratioci od mladih dana pa do groba.

Radio je u opće sporo. To se objašnjuje jednim značajnim svojstvom njegovim: on je bio ljut neprijatelj svakoj površnosti. Prije nego li bi izrekao koju misao, ogledao bi je dobro sa sviju strana. Pišući pazio bi na svaku riječ, da mu se ne bi izmaklo štogod, o čemu ne bi bio uvjeren u dnu duše. S tom se brigom družila druga, da bi svaku misao izrekao što čistijim jezikom hrvatskim. S toga sve, što je on igda, a naročito u potonje vrijeme napisao, ima na sebi biljeg duboka uvjerenja i brižna nastojanja oko što veće čistoće jezične. Ali

koliko se god čuvao, da ne bi izrekao štogod, o čemu ne bi bio uvjeren, toliko je odvažno izricao ono, o čemu je bio uvjeren. Sam je priznavao, da je na način, kako je radio, najvećma utjecao boravak njegov u Innsbrucku kod Jezuitâ. Polemici nije bio prijatelj, ali joj se nije ni uklanjao. U njoj se rado služio oružjem ironije. Ali svagda mu je bilo stalo samo do stvari, nigda do lica.

Broz je više zasnovao nego izveo. I to se objašnjuje pomenutim svojstvom njegovim. On nije mogao početi pisati o nekoj stvari, dok je nije proučio do najtanjih sitnica. A takovih se većih i manjih sitnica našlo uvijek, često i onakovih, koje su s osnovom njegovom bile samo u dalekoj svezi. Dotle ga je pak stalo zanimati već nešto drugo, pa je pošao kupiti gradju za ovo drugo, a onaj je prvi posao odgodio. Kupiti gradju bila mu je prava slast, a nada sve kupiti gradju za veliki svoj rječnik.

Za cijelo mu je bilo teško ostaviti toliko neizvršenih osnova. Ali je na samrti s mirom i zadovoljstvom mogao pogledati na obilan rad kratkoga života svoga, na rad, kojega će plodove narod hrvatski uživati, dok ga bude, i vijencem zahvalnosti kititi prerani grob jednomu od najvrednijih sinova svojih. Slava Ivanu Brozu!

KAZALO.

Strana

I. Članovi i osoblje akademije 1894. 3

II. Poslovanje: 1. Sjednice:

Znamenitije odluke skupnih sjednica akademije g. 1894. . 14

Izvješće tajnika dra. Frana Vrbanića o gospodarskim prilikama jugoslavenske akademije g. 1894. 22

Izvještaj tajnika o računima za god. 1894. 28

Prijegled prihoda i rashoda jugosl. akad. g. 1894. . . . 33

III. Svečana sjednica:

Besjeda predsjednika Josipa Torbara 37

Izviešće tajnika dra. B. Šuleka 46

Osmi medjunarodni kongres za hygienu i demografiju g. 1894. Od akademika dra. Frana Vrbanića 67

IV. Nekrolozi:

Radoslav Lopašić. Od akademika Tadije Smičiklasa . . . 112

Dr. Ivan Broz. Od dra. A. Musića 138

V. Književna radnja:

a) Rad 170

b) Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium 171

c) Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium . 171

d) Posebna djela 172

VI. Književni rad:

a) Članova 173

b) Nečlanova 175

VII. Prijegled knjiga i rasprava izašlih u akademijskim publikacijama do konca godine 1894. 176